

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

קשר על גבי קשר במטפחת ראש

מתקיים לעולם לדעת הרי"ף והרמב"ם מותר לכתחילה, אבל לדעת רש"י אם נעשה לזמן ולא לאותו היום, אסור מדרבנן. עוד נפקא מינה, כאשר הקשר מעשה אומן, אבל אינו עומד להתקיים אפילו לא ליום אחד, שלדעת הרי"ף והרמב"ם אסור מדרבנן, ולדעת רש"י מותר לכתחילה. השו"ע הכריע כדעת הרי"ף והרמב"ם, אבל הרמ"א (שם) כתב שיש לחוש גם לשיטת רש"י הרא"ש והטור.

מה נחשב קשר לעולם ומה נחשב לקשר לזמן

מתוך דברי רש"י (שם ד"ה בדחומרתא) שכתב שהאיסור מדרבנן הוא בנעל שעומדת להיפתח אחרי שבוע או חודש, משמע שאם היא נפתחת אחרי יותר מחודש אסור מן התורה, אבל כאשר כתב רש"י (ד"ה בדאושכפי) מה אסור מן התורה, העמיד בקשר שהוא לעולם, ומשמע שביותר מחודש אם אינו לעולם אסור רק מדרבנן. ויש לברר מה הדין לדעת רש"י בין יום לשבוע, ובין חודש לעולם. וכבר העיר על זה בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן רטו). וכעין ספק זה יש גם בלשון הטור (סימן שיז) שפסק כדעת רש"י והרא"ש, וראה בבית יוסף שדן בדבר.

ולענין דינא כתב הרמ"א (שם) בדעת רש"י שתי שיטות: א. שכל שהוא ליותר מיום יש לחשוש לאיסור דרבנן. ב. שכל שהוא עד שבועה ימים מותר לכתחילה. וכתב בביתור הלכה (סי' שיז ס"ד ד"ה שאינם) שבמקום הצורך מותר להקל כשיטה השניה. ובביתור מה הוא הקשר שאסור מן התורה, כתב המשנה ברורה (הקדמה לסימן שיז) 'שאינו קוצב זמן בדעתו להתירו, והוא קשר שעשוי להתקיים תמיד', והיינו שאין צריכים שהקשר יקשר על דעת להיות לעולם, ודי שאינו מתכנן כעת לפתוח את הקשר בעתיד.

המשך בעמ' ג'

במשפחתי נוהגים ללכת עם מטפחת אשר לשם קשירתה אנו קושרים קשר אחד, ואחר כך קשר נוסף, כך שהמטפחת לא תפול מהראש ותעמוד מהודקת היטב על הראש, ורציתי לדעת האם מותר לעשות קשר זה בשבת לכתחילה, או שמא יש בזה חשש עשיית קשר על גבי קשר שאסור?

תשובת מורינו הרב שליט"א:

אם רגילה לפתוח את הקשר כל יום, מותר לה לקשור קשר על גבי קשר באופן שהקשר הוא רופף, ואם אינה רגילה לפתוח את הקשר בכל יום אלא מוציאה את המטפחת בלי להתיר את הקשר, אסור לה לקשור בשבת אף אם בדעתה לפתוח באותו יום. אמנם יש מהפוסקים שכתבו שצריך להזהר שלא לקשור קשר על גבי קשר כלל במטפחת אף שדעתה להתירו באותו היום כמו שיבאר.

דאורייתא, דרבנן, והמותר לכתחילה, באיסורי קושר ומתיר

בגמרא שבת (ק"ב). מבואר שיש שלוש דרגות בקשירת נעלים וסנדלים, יש שאסור מן התורה, ויש מדרבנן, ויש שמותר לכתחילה. רש"י (ד"ה בדאושכפי) ביאר, כי קשר העומד להתקיים לעולם הוא האסור מן התורה, והעומד להיפתח באותו היום מותר לכתחילה, והעומד להיפתח אחרי שבת או חודש אסור מדרבנן. וכן פסקו הרא"ש (שבת פרק טו סימן א) והטור (סימן שיז), והובאו דבריהם ברמ"א (סימן שיז סעיף א).

אבל רבינו חננאל (שם הרי"ף (מא): והרמב"ם (שבת פרק י הלכה א-ב) כתבו שלוש דרגות אחרות. א. העושה קשר אומן של קיימא עובר באיסור תורה. ב. העושה קשר של אומן אך לא של קיימא, או קשר של קיימא אבל לא של אומן, אסור מדרבנן. ג. ואם אינו לא של קיימא ולא של אומן, מותר. וכן פסק בשו"ע (סימן שיז סעיף א).

ונפקא מינה ממחלוקת זו, שכדי להתחייב מן התורה, לדעת רש"י די במה שהקשר עומד לעולם אפילו אינו מעשה אומן, אבל לדעת הרי"ף והרמב"ם רק כאשר הקשר הוא גם מעשה אומן חייב מן התורה. ולאידך גיסא קשר שאינו מעשה אומן ואינו

הלכה למעשה

משולחן מורינו הרב שליט"א

אוכל מתחת למיטה כשיש ביום

חזרתי מקניות והנחתי שקית עם אוכל תחת הספה וישנתי עליה למנוחת צהרים. רציתי לשאול האם האוכל שהיה תחת הספה נאסר? תשובת מורינו הרב שליט"א:

לכתחילה אין לשים כלל אוכל תחת המיטה.¹ ולענין דיעבד, יש פוסקים שהקלו אפילו אם ישנו עליהם שנת הלילה,² ולכן בשנית היום וודאי יש להקל.³

הדביק חיתול בשבת

יש מן הפוסקים שהורו שלא להדביק חיתול חד-פעמי לאחר השימוש בו, מחשש שזה תפירה של קיימא. קרה והדבקתי ואחרי כמה

דקות נזכרתי ובדקתי ומצאתי שאכן דבוק, האם לפתוח עכשיו או שזה יהיה יותר גרוע? תשובת מורינו הרב שליט"א:

יש פוסקים שכתבו לאסור להדביק חיתול על מנת לסוגרו לפני השלכתו לאשפה,⁴ ויש מתירים.⁵ בנידון השאלה לענין דיעבד שכבר הדביקו, ראה הערה.⁶ ובסגירת סקוטש, מותר לדברי הכל.⁷

המשך בעמ' ב'

כשל קיימא, כי אפשר שאין שום הבדל בין מחשבה להתרת הקשר או שדעתו לזרוק כולו לאשפה. 6 הן איש חי בספרו רב פעלים (ח"א אר"ח סי' י"ב) כתב בעניין מלאכת בורר, שאם ברר אוכל שלא על מנת לאכלו לאלתר, אף אם בסוף ירצה לאכלו מיד שוב אינו מתקן את איסור הברירה שכבר עבר, והוכיח כן מדברי הגמרא (שבת ז') שלאחר שסיים את המלאכה נתחייב עליה ולא מהני מה שאחר כך יחשוב לזכר אחר, לפי שבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, ולכן גם בבורר לא מהני ליה שיאכל לאלתר, שכבר עבר על איסור תורה. וכ"כ בכך החיים (סימן שיט סק"ז). לפי זה גם בקושר קשר לאחר זמן, מחשבו שבמחשבתו כבר הגדיר את המעשה להחשיבו בשם קשר של קיימא, אין מועיל מה שנמלך אחר כך.

7 כן מובא בשם הגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר (ביוסף השבת פ"ג סי' ד' דורו יקרא ע"י שמע) שמותר ואינו בכלל תפירה וכן כתב בחוט שני (שם ע"י קהל) שכוון שחיתולי הנייר מיועדים לחזור ולהיפרד זה מזה, אין בכך משום תופר שנחשב כסגירת כפתור.

ידיים: ישנן ביום, יש להסתפק אם צריך לערוך מים עליהם ג' פעמים, (וישם בלא ברכה). וביאר במשנה ברורה (סי' לד) שהספק הוא אם הלילה גורם לרוח הטומאה או השנה גורמת. ומבואר בתורת חיים הנ"ל כי טעם האיסור בהנחת מאכלים תחת המיטה הוא מחמת הרוח רעה המחייבת נטילת ידיים. והרבה מהפוסקים מקילים אפילו בשנת הלילה, ולענין שינה ביום יש להקל יותר.

4 כן כתב הגר"נ קרליץ (חוט שני דף קל"ה), וכן הובא באורחות שבת (פרק א' הלכה ג'). טעם האיסור, משום שההדבקה נחשבת תפירה של קיימא כיון שאין סופו לפתוח הדבקה זו לעולם, אף שאין לו צורך בה אלא לזמן קצר עד שיוציא את החיתול מביתו, והרי זה כקשר שאין סופו להתירו עולמית אך אינו נחוץ אלא לזמן קצר שאסור.

5 דעת הגר"ש אויערבאך (ספר שמירת שבת כהלכתה תיקונים ומלאות) פרק לה הערה טו) שקשר שעתידי לזרוק לאשפה במקום להתייר, נחשבת הזריקה לאשפה כמו התרה, כי מאחר שהמטרה הסופית לקרוע ולהוציא ולזרוק את השקית, אין זה חשיב

שאינו להניח אוכלין תחת המטה אבל לא כתוב מה דינם דיעבד, ובפתחי תשובה (שם סק"ד) הביא כמה אחרונים שכתבו שהדברים הנאסרים משום רוח רעה אינם אלא לכתחילה שאין ראוי לגרום לשרות רוח רעה על האוכל, אבל בדיעבד אם השאיר את האוכל מתחת המטה אין הדבר נאסר באכילה. אולם היו גדולי ישראל שהחמירו בזה, ראה בחכמת אדם (כלל סי' ס"ג בנ"א) שכתב: וכן שמעתי שהגאון החסיד ו"ל הגאון מילאנא צוה בצננו שהניחו תחת המטה לחתוך לחתיכות קטנות ולזרוק כדי שלא ימצאנה אדם עכ"ל. ובספר חתם ראש (הנהגות הגר"ח מוולאז'ין אות פ) מובא באופן אחר, ז"ל: מו"ר הגר"א ז"ל החמיר מאד באוכלין ומשקין שתחת המטה אפילו מה ששהה שעה קלה, אך לאחרים היקל ע"כ. ובשם החזון איש מובא (דינים והנהגות החזו"א י"ד פ"א סי' י) אוכלין ומשקין שתחת המטה, היה נזהר שלא לאכלם, אמנם אמר שמעיקר הדין אין איסור. ובתשובות והנהגות כתב (ח"א סימן ח-ט) שראוי לומר לשואל שבעל נפש יחמיר לעצמו.

3 בשולחן ערוך (א"ח סי' ד סעיף טו) כתב לענין נטילת

1 במסכת פסחים (ק"ב). אמרו, אוכלים ומשקין שתחת המטה, אפילו מחופין כבלי ברזל, רוח רעה שורה עליהם. ובגמרא לא נזכר כלל אם הרוח רעה שורה דווקא כאשר ישנו על המטה, או אפילו כאשר לא ישנו עליה. אמנם התורת חיים (שבויות טו) כתב בטעם האיסור שהוא לפי שהמזיקים מתקנים ומתגרים באדם, אך כשהוא ער אינם יכולים לגשת אליו לפי שנשמתו של אדם טהורה היא ובאה מסטרא דקדושה והמזיקים באים מסטרא דמסאבא, אבל בשעה שהוא ישן ונשמתו יוצאת שורה עליו רוח רעה, לפי שהשינה אחד משישים במיתה ולכן רוח רע שורה על האדם בשעת השינה, וזהו טעם נטילת ידיים שחרית. וכשהוא מאהיל בשעת השינה על האוכלים הרי הם כאילו היו באהל המת ושורה עליהם אותה רוח טומאה, עכ"ל. ומדבריו נראה שיש לאסור בזה דווקא כאשר ישנו על המטה. אך בן אבן חי (ש"ת רב פעלים ח"ב י"ד סי' י) כתב כי ראוי לכתחילה לזרוק גם במטה שאין ישנים עליה.

2 בגמרא וכן בשו"ע (י"ד סימן קטו ס"ה) איתא רק

האם די בששה מתפללים כדי להתפלל ב'מנין'?

מעשה בשלשה יהודים שחזרו משמחה חגיגית שהתקיימה באזור הצפון. בדרכם לביתם, נכנסו לבית הכנסת המפורסם 'בית הלל' בקרית ויז'ניץ, כדי להתפלל מעריב. לאחר מספר דקות התקבצו שלשה נוספים, והמתניו להשלמת המנין. השעה היתה מאוחרת למדי, ולא נראה עוד מישהו באופק. סבלנותם של המתמטינים החלה פוקעת, כשלפתע קפץ אחד מהחבורה והציע רעיון: בחדר הסמוך יושבים ארבעה יהודים ולומדים. אולי נקרא להם לכאן והם יצטרפו אלינו למנין, ויענו ברכו קדיש וכו'. שנים מן הנמצאים פקפקו בדבר ואמרו, האמנם אין צורך בעשרה שמתפללים ממש ולא רק מקשיבים? נשאלה השאלה בפנינו כדת מה לעשות.

תשובה: המשנה ברורה (סי' צ סק"ח) כותב (בשם החי' אדם): עיקר תפילה בציבור הוא תפילת י"ח, דהיינו שיתפללו עשרה אנשים שהם גדולים ביחד, ולא כמו שחושבין ההמון, שעיקר להתפלל בעשרה הוא רק לשמוע קדיש וקדושה וברכו, ולכן אינם מקפידין רק שיהיו י' בבית הכנסת והזו טעות. ולכן חוב על האדם למהר לבוא לבה"כ כדי שיגיע להתפלל י"ח בצבור. עכ"ל.

משמע מדבריו לכאורה, שרק אם ישנם עשרה מתפללים נחשב הדבר לתפילה במנין, אבל אם לא כולם מתפללים אי"ו מנין, אלא שהותר להם לומר חזרת הש"צ וקדושה וכו'.

אבל הרמב"ם (תפלה פ"ח ה"ד) כותב במפורש: וכיצד היא תפלת הציבור, יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים, ואין עושין כן בפחות מעשרה גדולים ובני חורין, ושליח ציבור אחד מהם, ואפילו היו מקצתן שכבר התפללו ויצאו ידי חובתן משלימין להם לעשרה והוא שיהיו רוב העשרה שלא התפללו, וכן אין אומרים קדושה ולא קוראין בתורה ומברכין לפניו ולאחריה ולא מפטירין בנביאים אלא בעשרה. עכ"ל. ומפורש שאינו מעכב אלא שיהיו ששה מתפללים, שזה 'רוב העשרה'.

וגם בשולחן ערוך הרב (סי' סט סק"ה) כתב: אעפ"י שאפילו יחיד וכו', מכל מקום אם לא התפלל עדיין אין לו להתפלל בלחש תחלה אלא א"כ יש ששה שהם רוב מנין שלא התפללו עדיין שאז הם כמו ציבור גמור, ומתפללים בלחש תחלה ואח"כ חוזר אחד מהם התפלה בקול רם אם יש ט' שישמעו ויענו אמן. עכ"ל. וכדבריו אלו כתב גם המשנה ברורה (סי' סט סק"ח): כתב המ"א, מיהו כ"ל דאם אין שם ששה שלא התפללו לא יתפלל הש"צ בלחש רק יתחיל מיד בקול רם דהא עיקר הכונה בהחזרה בזה הוא רק משום קדושה ויאמר הג' ראשונות בקול רם והשאר בלחש, אבל כשיש רוב מנין הם כמו צבור גמור. עכ"ל.

וכדי שלא יסתור דבריו אלו את דבריו הראשונים שהבאנו לעיל, צריך לחלק בשני אופנים: א. מה שכתב בסימן צ' הוא לכתחילה, דאם אפשר ודאי ראוי להדר שיהיו עשרה מתפללים, אך בשעת הדחק סגי בששה מתפללים כדי שייחשב לתפילה בציבור. ב. מה שכתב בסימן צ' הוא לאפוקי ממשכת ההמון, שאין צורך במנין אלא לשמיעת קדיש קדושה וברכו, אבל תפילת שמונה עשרה אין ענין להתפלל בעשרה, לכן הדגיש והזהיר שצריך עשרה. אבל אין הכי נמי, שאם יש רוב מתפללים ג"כ נחשב הדבר לתפילה במנין.

וראיתי בלקט הלכה שהביא בשם הגאון רבי בנימין סילבר שכתב בספרו בית ברוך (על ח"א כלל יט סק"ג), שפלא מה שמורגל בפומייהו דרבנן מכח דברי הח"א הנ"ל המובאים במ"ב שלא אמרינן רובו ככולו בתפלה, ובמאת יד לתמוה על הלומדים ששו בפייהם של הרב [-הח"א] והמ"ב מה שלא התכוונו לזה כלל (וגם בשו"ת שלו, אז דברו ח"ב סי' נו), הביא הדברים ודחה דעת החולקים).

והביא עוד מגדולי הפוסקים בדור האחרון שכתבו כן: במנחת יצחק (ח"ט סי' ו-י) האריך להוכיח כדברינו, ודייק שהרי המ"ב (סי' צ) מסיים בזה"ל: 'ולכן חוב על האדם למהר לבוא לבה"כ כדי שיגיע להתפלל י"ח בצבור', ומשמע שלא בא אלא להוציא מדעת ההמון שמסתפקים בעניית איש"ר וקדושה ואינם מקפידים להתפלל במנין, אבל לא התכוון שחייבים דווקא עשרה מתפללים. אמנם סיים כשאפשר יש להדר אחר עשרה כדי לצאת יד"ח גם לדעת המחמירים בזה (יד אליהו-רגולר, אג"מ א"ח ח"א סי' כה-ל, ובפ"ה הביא שכן היא דעת הגר"ח מברסקי והחזו"א). גם בחלקת יעקב (בריי"ש ח"ב סי' קלח) כתב, שכן המנהג פשוט נחשב תפלה בציבור. וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קלה). ובשו"ת בית אבי (ח"ג סי' כד, ח"ד סי' ב) כתב שאינו יודע על מה סמכו להחמיר על כך במקום ששום אחד מן הראשונים לא כתב להחמיר בזה, וכן עמא דבר בכל מקום בפולין וליטא וארץ הגר שלא להקפיד בזה. עכ"ד.

העולה לדינא:

לכתחילה ראוי להדר אחר עשרה מתפללים, אך במקום הדחק מספיק שיהיו ששה מתפללים וארבעה שומעים כדי שייחשב למנין, וסגי בזה לחזרת הש"צ וכן לאמירת קדיש וקדושה וברכו.

גניזת עטיפה מיוחדת לספרי קודש בסיום שנת הלימודים

השנה החלטתי להשקיע בספרי הקודש המיועדים ללימודים ועטפתי אותם בעטיפה מאוד יפה עם טקסטורה מיוחדת. כעת בסוף השנה, החזרתי את הספרים לארון בבית, האם העטיפות הללו חייבות בגניזה?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

יש הבדל בין עטיפה שנועדה לשמירת הספר, שהיא אינה צריכה גניזה, לבין עטיפה שנועדה לנוי הספר שטעונה גניזה. לפי שאם המטרה היא לשמירה, נחשבת העטיפה 'תשמיש דתשמיש', כי כריכת הספר היא כבר 'תשמיש' קדושה⁸. ואם ניכר על העטיפה שימשה ספר קודש, יש שהורו שאף שאינה צריכה גניזה יש להשליכה בצורה מכובדת⁹, ויש שהורו שניתן להשליכה לאשפה¹⁰.

שוקולד שהומס בסיר חלבי

אפינו עוגה פרווה עם שוקולד, ואת השוקולד המסנו בסיר חלבי, האם העוגה נהיית חלבית?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם הסיר 'בן יומי', כלומר שרכרו¹¹.

שהתבשל בו חלב באותו יום, לבני אשכנז העוגה חלבית, ולבני ספרד אין העוגה חלבית¹¹. באין הסיר בן יומי העוגה אינה חלבית.

שכר דירה בחו"ל ובגלל מצב החירום במלחמה לא היו טיסות

אני רופא בבית חולים גדול בישראל, שכרתי דירה לנופש מיהודי בציריך, אבל בפועל בגלל המלחמה לא יכולתי לצאת מהארץ בשל מצב חירום, האם אני חייב לשלם לו?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

ביטול השכירות נעשה מחמת אונס, ואינו צריך לשלם על הביטול¹².

מצוות ביומו תתן שכרו לעוזרת גויה

אנחנו מעסיקים בביתנו עוזרת בית גויה, האם יש את המצווה לתת שכר פועל ביומו גם בגויים? תשובת מורנו הרב שליט"א:

איסור 'כל תלין' אין בגוי. גם לגבי מצוות עשה של 'ביומו תתן שכרו' דעת רוב הפוסקים שאין מצווה זו בגוי¹³, אמנם במקום חילול ה' אין לעכב לדחות את

שוכר חדר מסוים, נמצא שאף שהיה קנין, הקנין הוא 'בית בבתי' מוכר לך ואינו אלא מחייב את המשכיר להעמיד לו חדר. ממילא כאן יודו שלא שייך לומר 'ממכר הוא', ואם לא מימש את השכירות באונס אין עליו תביעה. ראה גם בספר פתחי חושן (שכירות פ"ד הערה א) שכתב להעיר שבשכירות חדר במלון לכאורה נראה שאין משכירים גוף החדר אלא זכות ללון או לדור בו והיו כדירת בית, ולא נבדל ממצב שכירות חדר. סתם ואינו קובע איוה, פשוט שאין כאן דבר מסוים שיחול עליו דיני קנין, אלא אפילו כשמייחד לו חדר מסוים נראה שאין זה קנין בגוף החדר אלא לדור בו עי"ש.

13 בשדי חמד (כללים מערכת הב' אות סח ובפאה"ס סימן כו) דן אם בעכו"ם יש מצוה של ביומו תתן שכרו, והביא מה שכתב בספר המצוות לרמב"ם (מצות עשה ה) שזה מחייב בכל שכיר, בין גוי בישראל, מצות עשה לפורעו בזמנו. ותמחו עליו האחרונים (מנחת חינוך מצוה רל, תהלה לדוד בשם יוסף על הרמב"ם פ"א משכירות, מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות (תפסה) מצוות בגמרא ב"מ (ק"א) דרשו מאחזיק פרט לאחרים. ובמהר"ם שיק מסיק שהוא ט"ס ברמב"ם וצ"ל גר תושב.

14 כן כתב בקב הישר (פרק ד') שעונשו גדול מאוד.

ניכרים בפני עצמם, ועדיין יש לומר שהיכר זה בין ספרי החול לספרי הקודש שלה, אינו נחשב שניכר כתשמיש קדושה. ויש לדון אם מדבקה שכתוב עליה 'תורה', 'משנה', 'הלכה' וכיוצא בזה נחשבת היכר. ומכל מקום ודאי שתלישת המדבקה תועיל.

11 דעת השולחן ערוך (י"ד סי' צה ס"א) להחריב ג'ט בר ג'ט אפילו לכתחילה. והרמ"א הביא שיטת המחמירין לאסור נותן טעם בר נותן טעם וכתב שכן נוהגים. אבל בכלי שאינו בן יומי שנותן טעם לפגם נוהגין היתר לכתחילה לאכלו עם המין השני.

12 הכלל בדיני שכירות הוא שכל אונס שלא היו אמורים לדעת המשכיר והשוכר ההפסד על המוציא מחבירו (ש"ע ח"א סי' שלד ס"א. וראה פת"ש סי' ש"ק א' שחלקו בתפס). הרמ"א הביא (שם) מחלוקת הראשונים אם בשכירות בית ישלם אפילו באונס משום דשכירות ליומא ממכר הוא, והכריע כי רק אם כבר שלם, לא יחזיר. ובש"ך (סק"ב) ביאר הכרעתו ע"פ התוספות בב"מ (ע"ט: ד"ה א) שאם שלם מראש נתרצה שיהיה שילו גם באונס. וגם בזה מנכה לו כפועל בטל.

וראה מכתלי בית הדין (ח"ג סימן מ). ובשוכר חדר בבית מלון יש לדון אם שייך סברת הראשונים דשכירות ליומא ממכר הוא, שמאחר שאינו

8 מבואר ברמ"א (א"ח סי' קנד סי' ט) שתשמיש דתשמיש אינו צריך גניזה, שכתב שם: ודוקא הדבר שמתקין בהן דבר הקדושה בעצמו לפעמים, או שנושית לכבוד כגון המכסה שעל הקרשים של הספרים, אבל אותו מכסה שהוא לשמור אותו מכסה שעל הקרשים, לא מקרי תשמיש, דהוי תשמיש דתשמיש, וכל כיוצא בזה. וכתב במשנה ברורה (שם סק"ט): ואותן תיבות המיוחדות לשום שם ספרים שלנו שהספרים מכוסים בנייר ובעור או בקרשים, אף התיבה תשמיש דתשמיש, אף שבארגו שנותן בו ספר תורה ק"ל שהארגו הוי תשמיש קדושה על אף שהס"ת מונח בתיק, שאי ארגו שאני שעשוי לכבוד הס"ת, משא"כ באלו התיבות שעשויות רק לשמירה בעלמא.

9 ראה בספר גניזת הקודש (פרק ח' סעיף יא) מהגר"ש אלישיב והגר"ש וואזנר.

10 בדרך כלל העטיפות הנאותה אחידות, ונעודו ליפות את הילקוט או את המדף ולא את הספרים עצמם. כך נראה מצד מנהג אחידות. אמנם כאשר ניכר מצד העטיפה עצמה בזה י"ל כנ"ל שלא להשליך באופן שאינו מכובד. במקרה הזה שהבדילה בין ספרי הקודש לספרי החול, יש לדון מצד מה שמוכח שנועד ליפוי ספרי הקודש שיהיו

על גבי קשר במקום צער אינו רק להתרת הקשר, אלא גם בקשירה לכתחילה, אלא שבדרך כלל לקשור אפשר גם בדרך המותרת, ואין צורך בקשר על גבי קשר, ולכן אין להתיר גם במקום צער, אבל כאשר יש צורך להתיר קשר של שני קשרים זה על גבי זה, אין דרך אחרת לעצור את הצער מלבד להתיר קשר זה.

בחזון אי"ש (סימן נג ס"ק י"ד תב) הוכיח מדין המשנה (שבת קיא:) דקושרת אישה מפתח חלוקה, שמן הדין מותר לעשות גם קשר על גבי קשר, שהרי בוודאי אין האשה עושה רק קשר אחד שהרי קשר אחד לא יחזיק, ובגמרא (שם) פריך 'פשיטא', ומוכח שאין חשש שאם האשה תעשה קשר על גבי קשר יהיה בזה משום קשר של אומן. ומזה למד דמה שכתב שלטי הגיבורים שיש להחמיר, היינו רק חומרא בעלמא, ולא מעיקרא דדינא.

המנהג בקשר על גבי קשר

בשלטי הגיבורים (שם) כתב שמחמת הספק יצאה אזהרה שלא לעשות כל קשר על גבי קשר, וברמ"א כתב שכן נוהגים, אבל בברכי יוסף (סימן ש"ז ד"א) כתב: 'בגלילתונו פשט המנהג לקשור שני קשרים בחגורתו אשר במתניו, שאינו של קיימא והוא של הדיוט, ולית דחש לה אלא מיעוטא דמיעוטא דבטילי במעוטייהו'. והובאו דבריו בשערי תשובה (שם סק"א).

וכתב בשו"ת רב פעלים (חלק ב' או"ח סימן מד) שלא בא הרב חיד"א ז"ל להודיענו דעתו בעיקר הדין, אלא בא להעיד על המנהג שנתפשט בגלילתו ברוב האנשים, ונפק"מ דאין למחות ביד המקילין במקומות ההם, אבל לענין הלכה לא גילה דעתו. אמנם בכך החיים (שם ס"ק כג) ביאר שהחיד"א בא ללמד שקשר הנעשה בחגורה מותר, וטעמו משום שאין הקשר שבחגורה מהודק היטב ובוה אין לחוש לקשר של אומן. [וע"פ המגן אברהם והלבושי שרד שהו"ד לעיל].

בשו"ת שבת הלוי (חלק ח סימן ס) ביאר דמה שכתב הבכרי יוסף 'ולית דחש לה אלא מיעוטא דמיעוטא דבטילי במעוטייהו' אין כוונתו להעיד שהמחמירים הם מועטים ביותר, רק כוונתו לומר שהרוב עושים את קשר החגורה באופן 'שאינו של קיימא והוא של הדיוט' ורק מיעוט דמיעוט מקפידים לעשותו בחגורה קשר מהודק היטב שיש לחוש בו לקשר של אומן, ולכן אין צורך לאסור כל קשירת חגורה משום אותם המיעוט.

קשר הנעשה במטפחת ראש

והנה במטפחת ראש קושרים את שני הקצוות בקשר על גבי קשר על דעת לפתוח בו היום, וכתב בחוט שני (חלק ב' עמוד רכה אות ד) לאסור על פי המבואר בשלטי הגיבורים שמחמירים בכל קשר זה על גבי זה, ושאיין להתיר אלא במקום צער שבוה התיר הרמ"א. וכעין זה כתב בקיצור שולחן ערוך (סימן פ סעיף מה) להזהיר שלא לעשות שני קשרים בצעיף שעל גבי הצואר ואפילו שבכוונתו לפותחו בו ביום.

אמנם בשו"ת שבת הלוי (חלק ח סימן ס) כתב להתיר, משום שרוב רובם של נשים מקפידות שלא לקשור קשר כזה שיהיה בו חשש קשר אומן, ומשכך שייך בזה את ההיתר של הבכרי יוסף שאין להחמיר בכי האי גוונא, וכתב שזה דומה למה שכתב החזו"א (שם) שאשה קושרת ופותחת מפתח חלוקה, משום שעל פי רוב אין בזה קשר של אומן, ושוב אין להחמיר.

גם הגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק טו הערה קעה) כתב להתיר קשירת המטפחת בקשר שעל גבי קשר, כיון שהקשירה נעשית ליום אחד, ולעולם אינה מהודקת היטב אחרי שהאשה מבקשת להוריד את המטפחת באותו היום, ועל פי מה שנתבאר במגן אברהם ובלבושי שרד שגם קשר על גבי קשר אסור דווקא במהודק היטב.

והקשה (שם) הגר"י נויבירט על דבריו, מדוע לא נחוש שמא תתחרט האשה לקיים את הקשר גם לימים נוספים, אחרי שמצאנו כמה נשים שמורידות את המטפחת בלי לפתוח את הקשר, משאירות את הקשר לכמה ימים, וכמו שמבואר במשנה ברורה (סימן ש"ז ס"ק לד) שחשש באופן הדומה לזה שמא לא יפתח את הקשר, וראה שם במה ששיב על מה שכתב הס"ז (שם סק"ב). ונראה שגם בלאו הכי דעת הגרש"ז אויערבאך דכיון שכל האיסור בקשר שעל גבי קשר הוא רק מספק, שוב אין לגזור שמא יתחרט להשאיר לכמה ימים.

להלכה:

א. לדעת רש"י אפילו קשר של אומן אם נעשה ליומו מותר לקשרו ולהתירו, ולדעת הרמב"ם קשר של אומן ליומו אסור מדרבנן. הרמ"א הביא שתי השיטות ולא הכריע להלכה. ב. הדוגמאות לקשר של אומן הם קשר הספנים הגמלים והרצענים. ג. בשלטי הגיבורים כתב שקשר של אומן הוא נעשה מהודק היטב, וכתב שמאחר ואין בורר מה הוא בדיוק קשר מהודק היטב, יצאה האזהרה להחמיר בכל קשר על גבי קשר. וכתב הרמ"א שכן נהגו לדינא. ד. הגרש"ז אויערבאך כתב לדינא כי מאחר ואשה הקושרת מטפחת לאותו היום, אינה קושרת באופן המהודק היטב, אין לחשוש בזה לקשר של אומן האסור לדעת הרמב"ם מדרבנן. והוסיף בבטל הלוי דמאחר ואין לחוש לאזהרה שיעשה קשר מהודק היטב, אחרי שרובא דרובא אינם קושרות רק ליום אחד, אין להחמיר. אמנם בחוט שני החמיר בדבר. ה. לדינא, נראה שיש להקל אחרי שלרש"י מותר לקשר על אומן ליומו, וגם להרמב"ם שאסר היינו מדרבנן, ואפילו קשר על גבי קשר רגיל אינו אסור אלא מספק, ולהחזו"א הוא מותר מדינא והמנהג להחמיר רק מצד חומרא וכדין קושרת אשה מפתח חלוקה, וכיון שנחלקו האחרונים במטפחת ראש נראה שניתן לסמוך להתיר.

איסור קושר, בקשר אחד ובקשר שעל גבי קשר

בגמרא שבת (עד:) נאמר שהתופר שתי תפירות בשבת חייב. ומקשה הגמרא, והרי אין מלאכה זו מתקיימת, ומיישבת שמדובר באופן שקושר את החוט כדי שלא יחזור ויפתח. והקשה היראים (סימן ענד), שאם כן יש לחייב מצד איסור קושר, וישיב שאיסור קושר הוא דווקא באופן שעושה קשר על גבי קשר, ולא בעושה רק קשר אחד. אך כתב שגם קשר אחד אם הוא מתקיים וכגון שקושר ראש של חוט מינה וביה חייב. והובאו דבריו בסמ"ג (לאוין סה, תופר), בהגהות מיימוניות (שבת פרק י הלכה ט), בשו"ת מהר"ח אור זרוע (סימן רטו), ובשלטי הגיבורים (שבת מא). וכן פסק הרמ"א (סימן ש"ז סעיף א) בשם הסמ"ג.

קשירת שני קצוות של אותו החפץ

במרכבת המשנה בספרו שולחן עצי שיטים הלכות קושר ומתיר אות ב) אם על ידי שקושר נפרדים לדבר אחד, אבל קשירה של דבר אחד משני צדדיו, וכגון שקושר את שני קצוות החוט זה לזה, אין בזה מלאכת קושר, וז"ל: 'מלאכת קושר, כל עיקרה שהוא קושר ומחבר שני דברים נפרדים, אבל הקושר צד אחד מכאן וצד אחד מכאן אין זה מלאכת קשירה'.

אמנם (מרכבת המשנה בספרו שולחן עצי שיטים הלכות קושר ומתיר אות ב) אם על ידי שקושר שני קצוות של דבר אחד מחבר דבר אחר, או אפילו קשירת חוט אחד מינה וביה מחזיק את התפירה כולה חייב, וכמבואר בסמ"ג (שם) וברמ"א (שם) שקשר בראש אחד של חוט להחזיק את התפירה חייב.

ואכן גם השפת אמת (שבת עד: ד"ה תפירה) דן בתחילה להתיר באופן שקושר על ידי חוט אחד דבר אחר, וביקש לבאר בכך את ההיתר לקשור את הציץ לראש הכהן הגדול, כיון שהציץ היה עשוי רק מחוט אחד, וקשר הנעשה בדבר אחד מותר. אך שוב כתב לדחות זאת ממה שכתבו הסמ"ג והרמ"א שקשר הנעשה בדבר אחד ומעמיד בכך דבר אחר חייב.

גם בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן קפ) העלה צד זה שאין איסור קושר רק במחבר שני דברים, אך חזר לדחות מקשר תפילין של יד שקושר את הרצועה משני קצוות, אך אינו קושר לבית של התפילין ובכל זאת מוכח בגמרא (עירובין זז.) דהוי קושר. ולכן כתב שכל שמחבר שני קצוות זה לזה גם זה בכלל קשר, ורק אם עושה קשר של מינה וביה בראש אחד של החוט, ואינו מחבר בכך דבר אחר, פטור. וכתב בחוט שני (חלק ב' עמוד רכב): קשר בראש אחד, אך החוט ההוא אינו עשוי משזירת כמה וכמה חוטים אלא עשוי אך ורק מדבר אחד, כגון שעושה קשר בראש חוט של ברזל או פלסטיק שעשוי כולו אחד, אין בזה כלל משום קושר, כיון שאינו מחבר כמה דברים יחדיו.

ואין להקשות משער הציצין (סימן תריב ס"ק כב) שכתב בשם החיי אדם שביום כיפור אסור לעשות קשר במטפחת כדי לבשם את מקום הקשר שבמטפחת להריח, שיש בדבר זה איסור קושר, והרי כל הקשר הוא רק מינה וביה ואינו קושר בכך כל דבר אחר. שיש לחלק, כי שם מהות הקשר הוא לקרב כמה שכבות של המטפחת זו לזו כדי שיקלטו את הריח כמו שצריך, ושוב לא יפרדו לאחר מכן מכח הקשר, ונמצא שמחבר כמה דברים יחד על ידי הקשר.

ומעתה יש לדון על קשירת מטפחת משני קצוותיה, שלדעת מרכבת המשנה קשר הנעשה באותו הדבר משני קצוותיו כשאינו מחבר בכך דבר אחר, מותר. ולדעת האבני נזר חיבור של שני קצוות גם הוא קשר, ורק קשר הנעשה מינה וביה בראש אחד אינו קשר. ואם קושר כמה שכבות כדי לעבות מראה מטפחת, גם זה נחשב לקושר ואסור לדעת האבני נזר.

מעשה אומן, בקשר על גבי קשר

בשלטי הגיבורים (שבת מא.) כתב: וקשר אומן לא נתברר לי היטב היאך הוא, מיהו נראה מלשון הר"ף (שם) שהוא קשר שקושרין אותו הדק היטב. ומכאן נראה לי שיצא האזהרה ששקושרים שני קשרים זה על זה שאין מתירין אותו בשבת, ואע"פ שההוא קשר עשוי לקשור ולהתיר בו ביום ואינו קשר של קיימא, אע"פ כן נוהגים בקשירתו ובהתרתו משום דהוי קשר אומן. וברמ"א (סימן ש"ז סעיף א) הביא דבריו וכתב שכן נוהגים.

הפרי מגדים (שם סק"ד) מבאר שדבריו נאמרו בדעת הסוברים שאפילו קשר העומד להיפתח בו ביום אם הוא של אומן אסור לעשותו. ואומן כתבו הפוסקים דהיינו כקשר הרצענים הגמלים והספנים (ש"ע או"ח סימן ש"ז סעיף א), בכל זאת בכל שני קשרים זה על גבי זה יש לחוש שנחשב לקשר אומן ואסור.

במגן אברהם (שם ס"ק ד) הביא על דברי הרמ"א בשם שלטי הגיבורים שאין לעשות כל קשר על גבי קשר, את תחילת דברי שלטי הגיבורים שכתב: 'ומיהו נראה מלשון הר"ף שהוא קשר שקושרין אותו הדק היטב'. ופירש הלבושי שרד כוונת המגן אברהם, לומר דאפילו שכל קשר על גבי קשר אסור, היינו דווקא כשהוא מהודק היטב, אבל באינו מהודק היטב כלל אין לחוש לקשר של אומן, שהרי התנאי הראשון בקשר של אומן שהוא המהודק היטב.

ברמ"א (שם סיים: 'ומ"מ נראה דבמקום צערא אין לחוש ומותר להתירו, דאינו אלא איסור דרבנן, ובמקום צער לא גזרו'. וכתב בקצות השולחן (סימן כג סק"ה) שדבריו צריכים ביאור, שהרי בשום מקום לא התירו איסור דרבנן משום צער רגיל, ולכן ביאר את הכרעת הרמ"א, משום שלדעת רש"י כלל אין איסור בקשר של אומן כאשר אינו רק ליום אחד, והאסור קשר של אומן ליום אחד האיסור רק מדרבנן, וגם לדעת הרמב"ם הרי יש ספק האם כל שני קשרים הם קשר של אומן ואסור, או קשר רגיל ומותר, ומחמת כל הני ספיקות במקום צער הקלו, וכשם שהקלו אמירה לנכרי שבות באיסור דרבנן במקום צער. ובחוט שני (חלק ב' עמוד רכד) כתב שהיתר קשר

מזווה בחדר מסחרי

שעיקרה עשוי לישב שם, גם לרש"י (סוכה ח:). חייב מדאורייתא, אע"פ שאין יושבים בה אלא כמה שעות ביום, וכ"ש לדעת הרמב"ם דכל השתמשות מחייב. ומסיים הגר"ח"ק: מיהו לענין ברכה אכתי צ"ע, אך אם מונח שם הסחורה בלילה ודאי אפשר לברך עלי' ג"כ, דהרי השו"ע פוסק דבית האוצר חייב.

ומביא שם, דאע"ג שיש כמה פוסקים הנוקטים כדעת הרמב"ם לפטור בית האוצר, מ"מ מונה שם חבל רוב הראשונים דדעתם לחייב, ולכן מסיק דודאי דאפשר לברך. עד כאן דברי הגר"ח"ק.

מיהו שו"ת שבט הלוי (ח"י סוף סי' ד), דן לענין החיוב במשרדים, והיוצא מדבריו, שהיות שיש הרבה ראשונים (הובא בגדולי הקדש סי' רפו סק"ג) הפוטרים בית האוצר, לכן אין לברך עליה. אבל במשרדים וחניות וכדו' שנמצאים שם כל היום, וגם בלילה מושם לצורך בית האוצר, המבשר אין מניחין אותו.

לסיכום: דעת הט"ז לפטור חנות, וכן נקטו כוונת' הבית לחם יהודה ודעת קדושים (רפו סק"ז) ומקדש מעט (סקל"ו). אך הפרישה מסתפק, והיד הקטנה מחייב להדי' וכן נקטו הרבה אחרונים כוונת'. ובצירוף סברת בית האוצר יש שנקטו שאפשר גם לברך.

הוכחה מרש"י בסוכה:

כתב רש"י בסוכה (ח:): לגבי שתי סוכות של יוצרים, בחיצונה הוא עושה מלאכתו, ומוציא קדרותיו למכור, ופטורה מן המזווה לעולם, דלאו דירה היא, שאינה עשויה אלא לצאת ולבא דרך שם, ולהכניס שם תגרים. ע"כ. הרי מבואר דבית מלאכה ומקום שמוכרין פטורה ממזווה.

אולם כבר דחה ראה זו באבני נזר (יו"ד סי' שפד אות ה) שדווקא שם שגם סוכה הפנימית של היוצר אינה קבועה, כיון שאינה רק לסחורה ואינה דירת הגשמים.

וכן בפרשה סדורה (אות טז) דחהו וכתב: מיהו נראה דגם רש"י ז"ל מודה דמקום קבוע של אדם להשתמשות חייב במזווה, ורק סוכת יוצרים פטור כי אין עיקרו אלא למקום מעבר כמו בית שער.

הוכחה מבורסקי:

מה שהוכיח בפרשה סדורה (אות טז) לחייב חנות, מהא דביקשו (שאלות פר' עקב, שו"ע רפו ס"ד) טעם לפטור בבית הכסא ובית המרחץ ובורסקי משום גנאי ואינם דירה של כבוד, משמע שלולי זה הי' חייב למרות שאינו נמצא שם אלא ביום בלבד ורק לצרכי עבודה, כבר נגע בזה בגדולי הקדש (סק"ו) ודחה דבא לפטור אפי' הפתח שמבית דירתו אליהם.

סמוכה לבית דירה:

חנות או משרד סמוך לבית עדיף טפי, [וכ"ש חדר משרד בתוך הבית].

וזה דברי הט"ז (סק"י): אבל חנות שהוא בביתו פתוח לרשות הרבים פשיטא שצריך מזווה לפתחיו. ע"כ. ומבאר במקדש מעט: נראה דר"ל דפתוחה גם לביתו, דאז לא גרע מבית שער שבית פתוח לו.

אולם בעניננו שצריך לעבור דרך חצירו

שארין לפטור רק החניות עראיות שביריד, אבל החניות הקבועות בסחורה חייבות במזווה.

וכן בערוך השולחן (סכ"ו) מקשה על הפוסקים שפוטרים חניות ממזווה, וכתב שזהו דברי הרמב"ם ואזיל לשיטתו שפוטרי בית האוצר משום שאינו בית דירה לאדם, אבל אנו הנוקטים לחייב בבית האוצר (שו"ע שם ס"א), א"כ בודאי כל חנות חייבת במזווה דלא גרע בבית האוצר.

וכן דעת האבני נזר (שו"ת יו"ד סי' שפד אות ה) לחייב חנות קבוע במזווה משום דנחשב בית, ומביא ראייה מהלכות מעשר דחנות קבוע למעשר כמו בית (רמב"ם הל' מעשר פ"ד ה"י). והא דסוכה חיצונה של יוצרים דפטורה (סוכה ח:), שאני התם כיון שאינה רק לסחורה ואינה דירת הגשמים. וזה אפי' לדעת הרמב"ם דבית האוצרות פטורים, וכ"ש לדידן דבית האוצרות חייבין.

ובשו"ת רב פעלים (ח"ב יו"ד סי' לו ד"ה ולפ"ז) כתב לחלק עוד מטעם אחר, דלהכי נקיט השו"ע להדיח 'חניות שבשווקים' דייקא דפטור ולא אמר חניות בסתם, בא להודיענו דאיידי בחניות שאינם ראויים לדירה שהם עומדים בשווקים, דידועים הם שאינם ראויים לדירה, כגון שפתחיהם גדולים שפתוחים מצד אחד כולו, ואין דרך לדור במקום כזה, כי האדם לא יאכל וישתה וישן אלא במקום מוצנע, וזה מקום גלוי כולו לפני כל עוברים ושבים בשוק, אבל בחנות שראויה לדירה אכן לא גרע מבית האוצר וחייבת.

[אכן מטעם בית האוצר, דעת השו"ת רב פעלים שם (ד"ה ואופן הב') שאין לחייב חנות מטעם זה, ומבאר דלכאורה אפשר לעשות סברה ולומר כי בית האוצר ובית העצים וכו' כולם משמשים צורכי דירת האדם, כי האדם במקום דירתו צריך הוא לכל הדברים האלו שאוצרים בהם, משא"כ חניות בשווקים שמונחים בהם סחורות של משא ומתן, ואין שם דברים שהם מצרכי הדירה, להכי פטורים הם].

הרי לנו חבל אחרונים דדעתם לחייב חנות קבוע במזווה, הלא המה: הפרישה [נוטה לחייב ומסיק בצ"ע], יד הקטנה, קיצור שולחן ערוך, ערוך השולחן, אבני נזר, רב פעלים, וראה עוד להלן בשם הגר"ח"ק. וכל שיטות אלו הן דלא כט"ז הפטור חנות מטעם שאין משתמש בה גם בלילה.

וראה מה שכתב שו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' קעח) שאם אין משתמשים בחנות כל יום, אלא לדוגמא ב' פעמים בשבוע בלבד וכדו', לכו"ע פטור.

דעת פוסקי זמנינו:

הכרעת הגר"ח קנייבסקי (פרשה סדורה אות טז) לחייב חניות שלנו, ואם נמצא שם סחורה תמיד אפשר אפי' לברך עליו כמו בית האוצר.

וז"ל: לכן נלענ"ז דבאמת חנות חייבת במזווה, וכן כל בית מלאכה, ובכוונה שינה הרמב"ם לשון המכילתא (שבמדרש תנאים) דאיתא שם 'החנות פטורה שהיא דירת עראי', והרמב"ם כתב 'החניות שבשווקים', ללמד שבחנות גמורה אע"פ שאין משתמשים בה אלא כמה שעות ביום, כיון שהיא קבועה מקרי דירה גמורה וחייבת, דלא גרעה מביה"כ שאין באין אלא לתפלה.

ומסיק הגר"ח"ק: ולפ"ז בית מלאכה וחנות

יובל יש לו עסק מצליח ב"ה, הוא מוכר כל מיני פריטים לצורך תפירות בגדים, מחמת רוב ספקים וסוכנים המשחרים לפתחו השכם וערב, נוצר צורך לבנות חדר מיוחד לעבודה סמוך לביתו, יובל הקים חדר מבנייה קלה בחצרו הגדול שבצד ביתו בקומת קרקע, שם יקבל את כל הסוכנים ע"י כניסה מיוחדת מבחוץ, בכך יוכל לשמור על הפרטיות של בני משפחתו.

שאלתו היא האם החדר המסחרי חייב במזווה ואם יכול גם לברך על קביעותה:

תשובה: אמרו חז"ל בברייתא (מדרש תנאים דברים ט:): "יכול שאני מרבה סוכת החג בחג והבית שבספינה והחנות, תלמוד לומר 'בית', מה בית העשוי לדירת קבע אף כל העשוי לדירת קבע, יצאו אלו שאינם עשויין לדירת קבע.

ועפ"י זה כתב הרמב"ם (פ"ו ה"ט): 'החניות שבשווקים פטורין מפני שאינן קבועים לדירה'. וכן הובא בשו"ע (יו"ד סי' רפו ס"א) שהחניות שבשווקים פטורים ממזווה.

ובשים לב שהם הוסיפו על לשון הברייתא חניות "שבשווקים", וראה על זה להלן.

וכתב הב"ח (סי"א): ומ"ש החניות שבשווקים פטורין, נראה דטעמו דלאו דירה היא שאינה עשויה אלא לצאת ולבא ולמכור שם סחורתו, והרמב"ם כתב דהטעם מפני שאינן קבועין לדירה עכ"ל.

והפרישה (סקכ"ב) והש"ך (סקכ"א) ביארו, דכתיב 'ביתך' שהוא דירת קבע לאפוקי אלו שהם דירת עראי. והט"ז (סק"י) כתב: 'דלאו דירות נינהו'.

דעת הט"ז:

והנה כתב הט"ז וזה לשונו: ונ"ל אפי' אם יושבין בהם בכל יום פטורים, דכיון דאינם שם בלילה מיקרי עראי, כדמצינו בחושן משפט סי' ק"מ סעיף ח' לענין חזקה. ע"כ. (אמנם כמה אחרונים דחו הוכחת הט"ז מענין חזקה, ראה שו"ת אבני נזר (יו"ד סי' שפד אות ה) ופרשה סדורה אות טז).

והוסיף בגדולי הקדש (סק"ו), דכל שכן לפי דעת הרמב"ם שפוטרי בית באוצרות אם אין הנשים מתקשטות שם, מובן למה חנות פטורה, כי רק צרכי גוף האדם הוי דירה, אבל עשיית מלאכתו וסחורתו אינו דירה.

דעת המחייבים:

אמנם הפרישה (סקכ"ב, הובא בט"ז שם) כתב: ונראה דבזמן הזה אלו חדרים הנקראים קליט"ן חייבים, וצריך עיון. ע"כ. וכתב במקדש מעט (סקל"ו) דיתכן שסברתו לחייב, מאחר שמונח סחורתו בחנות גם בלילה.

וביד הקטנה (הל' מזווה פ"ב מנחת עני אות כא, הו"ד בפתחי תשובה שם סק"י) תמה על הט"ז ב' תמיהות: א' למה אין לחייב החנות כמו בית האוצר כי הרי מניחים סחורה בחנות. ב' אפי' בלי זה, אם יושבים בחנות כל היום, למה אין לחייב במזווה כמו בבית המדרש שמחייבים לפי שהתלמידים יושבים שם כל היום והרי זה דירה.

ועפ"י זה מסיק שם ביד הקטנה, שחניות שבשווקים שפוטרי במזווה, היינו דווקא בחניות שעושין ביומא דשוקא בכרכים גדולים, ועומדים שם החניות בשוק רק כל משך היריד, ואחר כך מפרקים אותם, או עומדים פנוי בלי שום תשמיש.

וכן הוא דעת הקיצור שולחן ערוך (סי' יא ס"ד)

יעקב קם משנתו בשבת מוקדם בבוקר, והבחין במקב הפוך שנמצא בחדר, בעודו מתלבט מה לעשות ראה אותו אחד מהילדים והתחיל להרים צעקות מרוב בהלה; האם מותר להניח כלי על המקב או לחילופין לתפסו ולהוציאו מהבית:

תשובה: בשולחן ערוך (סימן שטז סעיף ט) כתב פרעוש, הנקרא כו' אסור לצודו אלא אם כן הוא על בשרו ועוקצו, ואסור להרגו. והכוונה שאף שהפרעוש יכול לעקוץ בכל זאת אסור לצודו אלא אם הוא כבר על בשרו והוא יכול לעוקצו וכמו שכתב המשנה ברורה היינו דמשום צערא דעקיצה לא גזרו רבנן על איסור צידה ומותר לצודו ולהשליכו.

עוד כתב כתב השו"ע (סעיף ז) הצד נחשים בשבת, או שאר רמשים המזיקים, כו' ואם בשביל שלא ישכנו, מותר. והסביר המשנה ברורה (ס"ק כז) שאף שאין רגילין הנחשים להמית מותר לצודן דהיינו שכופה עליהם כלי או שקושר אותן כיון שזה רק מלאכה שאין צריך לגופה שהרי אינו צריך לצודן אלא שלא ישכנו ואם היה יודע שיעמוד ולא יזיקנו לא היה צד וקי"ל דמלאכה שאינה צריך לגופה פטור אבל אסור מדברנן והכא משום הזיקא אפילו איסור דרבנן ליכא וגם להרמב"ם שמחייב במלאכה שא"צ לגופה מודה בזה, כיון שהוא סובר שזה לא נקרא מלאכה כלל וכמתעסק בעלמא כיון שאין רצונו בעצם הצידה כלל ואדרבה כוונתו להבריח אותו מעליו.

הרי שגם צידת נחש שלא ישכנו וגם צידת פרעוש שלא יעקוץ איסורם אינו אלא מדברנן אבל יש שינוי להלכה שצידת פרעוש הותרה רק במקום שההיזק קרוב ממש, אך צידת נחש אף שלא מדובר בסכנת נפשות הותרה אפילו שההיזק קצת רחוק וביאור הדברים הוא פשוט, שאף שחז"ל לא גזרו בחשש עקיצה עדיין לא התירו בחשש רחוק של עקיצה אלא רק או בחשש קרוב של עקיצה או בחשש של נשיכת נחש שהיא חמורה.

ויש לדון בתפיסת מקב שמצד אחד אין עקיצתו חמורה מפרעוש שהרי למעשה אינו מזיק כלל, אך מצד שני הבהלה שגורם המקב היא בהלה רבה, אך בהלכות מוקצה רואים שאף שהותר לטלטל קוץ שלא יזיק אף שאינו גורם להיזק רב לא גזרו חז"ל במקום היזק וכפסק הרמ"א (סימן ש"ח ס"ו) שמותר לטלטל שברי זכוכית כדי שלא יזקוק בהם, אך אין היתר לטלטל מוקצה גם לא במקום הפסד וכמבואר במשנה ברורה (סימן של"ד סק"ז) שאף המתירים לטלטל מוקצה כדי להציל מהדליקה זה רק בגלל חשש שמא יבאו לאיסור חמור יותר, אך במקום שאין חשש כזה אסור לטלטל מוקצה אף שייגרם לו הפסד גדול.

ולכאורה ה"ה בנידון דידן אף שהמצאות מקב בבית גורמת לחוסר נוחות אינה בגדר צער הגוף שהתירו חז"ל איסור דרבנן בשביל זה אלא כמו צער איבוד ממון שבזה לא התירו איסורים.

אבל האמת שיש סברא להתיר לצוד מקב במקום שהוא גורם לבהלה רבה דהוי שבות דשבות כיון שתפיסת מקב אינה אסורה מדאורייתא כיון שאין במינו ניצוד ועוד כיון שצד אותו רק כדי שלא יזיק הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואף להרמב"ם שסובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב הרי בצד כדי שלא יזיק סובר הרמב"ם שאינה מלאכה ונחשב למתעסק וכמו שבארנו וכ"ז אף בתופס את המקב ממש אך אם מכסה אותו בכלי יש לומר שאינו צידה מדאורייתא וכמו שכתב ברמ"א (סימן שט"ז ס"ג) שיש מקילין לומר שהמכסה זבובים במקום שאם יפתח יברחו אינו אסור מדאורייתא וביותר במקב הפוך שאף שהמציאות הוא שאם הדבר נגרם בגלל ריסוס וכדו' הוא לא יוכל להתהפך אבל במקרה רגיל הגם שקשה לו הוא יכול להתהפך, אך כיון שבמצב העכשוי הוא בצורה שלא יכול לזוז דינו כחולה המבואר (סימן שט"ז ס"ב) שהצודן פטור אבל אסור מדברנן.

ובשבות דשבות נפסק בשו"ע (סימן ש"ז סעיף ה) שמותר שבות דשבות לצורך הרבה ולכאורה כאן כיון שגורם לבהלה רבה מאוד נחשב לצורך הרבה ואף שמצינו לפרי מגדים באשל אברהם סימן שז סק"ז שכתב הא דשבות דרבנן במקום מצוה התירו, יש לומר ע"י עכו"ם, אבל ישראל שבות דשבות היכא דגזרו יש לומר דאסור אפילו במקום מצוה, אך מצינו גם להפמ"ג עצמו שכתב במשבצות זהב סימן שכה סק"א ששמעם שלא דוקא אמירה לעכו"ם, הוא הדין לישראל שרי לעשות שבות דשבות ביד במקום מצוה וכן מצינו למשנ"ב בביה"ל סימן שט"ז סעיף י"ב ד"ה לצוד שמתיר כעין דברינו.

העולה לדינא:

המוצא מקב בביתו יכול לכסות אותו בכלי ואם לא יכול לכסותו, יכול גם לתופסו ולהוציאו מביתו, אך זה בתנאי שהמצאות המקב גורמת לבהלה גדולה מאוד.

בסימן טוב ובמזל טוב

מהיכלי תורה והוראה מוסדות "באר ישראל"
נשגור כוס של ברכה עם ברכת מזל טוב לבבית,
קדם מעלת ידידנו ומכובדנו היקרים והנעלים
רבני בית ההוראה

הרה"ג משה מנדל שליט"א
להולדת הבן

הרה"ג דוד רפפורט שליט"א
להולדת הבן

יזכו לראות נחת ושמחה לאורך ימים ושנים טובות מתוך אושר וכבוד, בריות גופא ונהורא מעליא

להגיע אל חדר החנות ואינה צמודה לביתו ממש, יל"ע אי נחשה חנות שבביתו, ועפ"י סברא נלענ"ד לחייב.

כמה שעות שימוש ביממה צריך [לדעת ה"ט"ז]:

לדעת ה"ט"ז כדי להתחייב במזוזה, צריך השתמשות במקום כל היום וכל הלילה, כמו לענין חזקת קרקע.

ונתבאר הדברים יותר בדעת קדושים (סק"י) וז"ל: חנות שגם בתחילת לילה יושבין בה, אולי הוי לי' מ"מ עראי, וכוונת ה"ט"ז (סק"י) רוב הלילה או כולה, וכן גבי חזקה דג' שנים, ובפרט תחילת הלילה רק בחורף, ורוב מעל"ע אין יושבין בה. עכ"ל.

מ"מ מסיק שם בדעת קדושים, שאם יושב בחנות במשך היום, וגם במשך כל הלילה נכנס לשם מדי פעם, בזה מודה דיש לומר שנחשב לדירה היטב וחייב.

[אך מה שצייד שם בדע"ק לומר טעם שחנות פטור, כי צריך להיות דירה גם לשבת, כבר דחאו המקדש מעט (סקל"ו) שלא מסתבר שדירה לימות השבוע בלבד בלי שבת לא יחשב דירה]. וכ"כ בפרשה סדורה (אות יז) בדעת ה"ט"ז, דצריך שהייה כל הלילה כמו לגבי חזקה.

ונראה דעכ"פ דעת הש"ך לחייב אפי' אינו נמצא בחנות רוב הלילה, דלכאורה לא גרע ממה שכתב (סק"ט) לגבי בית המדרש דחייב, כיון שהתלמידים יושבים בו מהבקר ועד ערב דומה לדירה.

בית האוצר - רק איחסון רשמי:

לגבי חיוב בית האוצר, יש לחלק באיזה אופן מאוחסן שם סחורה, האם רק באופן שמשאיר שם החפצים כי ה' מונח שם ואינו רוצה להוציאם, או שעשוי לשם כך לאחסן שם דברים.

ראה שו"ת רב פעלים (ח"ב י"ד סי' לו ד"ה ונשובה) שאין לחייב חנות מטעם בית האוצר, כי אע"פ שאין מפנה סחורתו מהם בלילה, עכ"ז הם לאו לאוצר עבידי, אלא עיקרם הוא לישב בהם בעל החנות למכור שם סחורתו, אם לא בחניות דקיימי לאוצר בהם סחורות דוקא, ואין יושבים בהם למכור, אז יש לחייב [גם לדעת ה"ט"ז].

וראה גם שו"ת אגרות משה (י"ד ח"א סימן קעח): ומצד הכלים, כיון שאין מונחין שם מחמת שהוא חדר העשוי להניח שם כלים אלו, אלא מכיון שהיו מונחים שם מתחלה נשארו שם, לא נחשב זה דירה כיון דלא נעשה לכך.

אמנם כל שאר הפוסקים שציידו לחייב בחנות מטעם בית האוצר, לא חילקו בזה ומסתימת דבריהם משמע שתמיד נחשב לבית האוצר, אולם יש ליישב בדוחק קצת שגם דעתם היתה רק באיחסון רשמי, ויל"ע וצ"ע לדינא.

העולה לדינא:

למעשה בודאי חייב לקבוע מזוזה. וגם לענין ברכה, יש לסכם כמה סברות לומר שבענין זה המבכר על לא הפסיד:

(א) רבים מחייבים בחנות קבוע. (ב) לפעמים נמצאים ועובדים בחדר מסחרי הרבה שעות מהלילה. (ג) החנות סמוכה לביתו ובתוך חצירו. (ד) הרבה מחייבים חנות ומשרד מטעם בית האוצר.

ולמרות שחדר זה עשוי לצרכי סחורתו ואינו לעיקר שימוש דירתו לאכילה ושינה וכדו', מ"מ נראה הכרעת רוב הפוסקים שחייב במזוזה ועם ברכה.

סגירת ברו מים חמים שנפתח בשבת

פתחיה יהודי ירא ושלם, מקפיד כל פעם בשבת לפני פתיחת הברז לוודא שהברז מכון על הצד של המים הקרים, כדי שלא יכשל חלילה באיסור מבשל בפתיחת הברז החם, שכידוע בכך גורם לכניסת מים חדים לדוד השמש, שם המים מתחממים ועובר בכך על איסור בישול. אולם שבת אחת להפתעתו הרבה גילה שילדו הקטן הזיז את הברז על הצד החם, תוך כדי שמילא את הספל לנטילת ידיים, כעת נפשו בשאלתו האם יכול לסגור את הברז כרגיל, או שעליו להשאירו פתוח בכדי שלא לעצור את זרם המים שעלול לגרום לבישול המים הנכנסים לדוד, מה הדין?

תשובה: לענין חימום מים בדוד שמש, יש להבדיל ולחלק בין בישול בדוד שמש רגיל המתחמם על ידי קרני השמש, לבין דוד הפועל על ידי חימום חשמלי (הנקרא בויילר), שבדוד שמש רגיל מכיוון שהחימום נעשה על ידי השמש, אין דינו כתולדות האור שהבישול בו אסור מדאורייתא, אלא כבישול על ידי החמה שנפסק שהמבשל בתולדות החמה אסור מדרבנן, ובחמה עצמה מותר לכתחילה, כמבואר בשולחן ערוך אורח חיים סימן

והנה לענין דוד שמש רגיל דנו בזה פוסקי זמננו, האם דינו כחמה עצמה כיון שמתבשל על ידי חום השמש בעצמה ומותר, או שיש להחשיבה תולדות חמה כיון שעשוי עם טכניקות מיוחדות הגורמות לחימום המים בצורה מקסימלית, ולולא זאת כמעט ולא היו מגיעים המים ליד סולדת, (עיין בענין זה בשו"ת הר צבי, יביע אומר ח"ד ס"ד, שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' מ"ב, שבת הלוי ה"א סי' צד, ועוד רבים) וההכרעה הרווחת היא לאסור את השימוש בדוד השמש. (אלא אם כן זה לצורך חולה או זקן או על ידי נכרי).

אולם לגבי מי ששכח ופתח את הברז של המים החמים, (בין על ידי ברו מיוחד ובין על ידי ברו עם אפשרות קור וחום) שפיר יש להקל לסגור את הברז, ואפילו שעל ידי כך נגרם שעוצר את הכנסת מים חדשים לדוד וגורם למים שכבר נכנסו על ידו (כשהוציא מים ונכנסו חדשים) להתבשל, בכל זאת יש להתיר לסגור כי זה רק גרמא בדרבנן במקום הפסד, ויש לצרף את הדעות המקילין בזה אף לכתחילה כדינו כחמה ממש, ויותר טוב אם יסגור בשינוי.

אולם כל זה דווקא בדוד שמש שלא התחמם כלל על ידי חשמל, אך באם פועל על חשמל (בויילר) אפילו שכעת כבר מכובה ורק בערב שבת היה דלוק, דינו כתולדות האור שאסור מדאורייתא, בזה אסור לחמם בו מים בשבת, ואם בטעות פתח את הברז החם אם הזרימה חזקה אסור לו לסגור את הברז, כי המים הרבים שנכנסים לדוד יצננו את החמים, [ואפילו שמיד נכנסים מתחממים, עיין בשער הציון סימן ש"ק קיא' שלוקח זמן של כדי רתיחה עד שמתבשל] מה שאין כן אם יסגור את הברז יגרום למים שנכנסו להתבשל. ואם הזרימה של המים מהברז שפתח חלשה, או לחלופין אם הדוד מים גדול מאוד עם מים מאוד רותחים, שבמקרים אלו גם אם ישאיר פתוח לא יעזור לצנן את המים שבדוד לפני שיעור של כדי רתיחה, יכול לסגור את הברז (ועדיף יותר שכן ימנע בשיעור המים המתבשלים).

העולה לדינא:

פתח בטעות את ברו המים חמים בשבת: א. בדוד שמש (שלא התחמם על ידי בויילר) יכול לסגור, ועדיף בשינוי. ב. בבוילר (אם פעל רק בערב שבת): לא יסגור עד שהמים שיוצאים כבר אינם בשיעור יד סולדת, ואז יסגור. אך אם הזרימה דקה או בדוד ענק, (שלא יעזור שישאיר פתוח לצנן את המים) יכול לסגור מיד, (ועדיף בשינוי). ג. ביונקרס שכל פעולה מפעילה חשמל ואש, אסור לסגור כלל.

טבילת כלים בכלי מתנה

לקראת חג השבועות החליט זבולון שהפעם הוא חייב לכבד את מחותנו במשלוח ברמה גבוהה לכבוד החג הקרב. לאחר לבטים רבים החליט על עוגת גבינה גדולה על מגש יקר ומפואר, אותו ירכוש לצורך מטרה זו. לאחר שהמגש נקנה, מיהר זבולון למקווה כלים הסמוך להטביל את המגש, אולם ידידו זלמן שראהו נסחב עם המגש הענק, התעניין למעשיו, ומשמע ששקנה את המגש לתת אותו במתנה למחותן, אמר לו 'אני לא כל כך בטוח שמותר לך לטבול את המגש, שמעתי פעם שיש על כך דיון, זבולון פנה למורה הוראה לשמוע ממנו מה הדין:

תשובה: בשולחן ערוך (יורה דעה סימן קכ סעיף ח') מבואר שהשואל או שוכר כלי מגוי פטור מטיבילה, אבל השואל או השוכר מישראל שקנה מגוי חייב בטיבילה, ויש אומרים שאם הישראלי הראשון לקחו שלא לצורך סעודה, אלא לצורך סחורה או לשימוש בדברים שאינם מאכלים (שבאופן זה פטור מטיבילה) השואל ממנו אינו צריך להטביל.

הנה נתבאר שכלים העומדים לסחורה, יש מחלוקת (שולחן ערוך ורמ"א שפטורים מטיבילה וא"ה שמצריך טבילה) האם חייבים בטיבילה, ולגבי כלי מתנה, נחלקו הפוסקים האם נחשב ככלי סחורה, יש אומרים שנחשב ככלי סחורה (מנחת שלמה, קובץ מבית לוי) שנתבאר לעיל שמחלוקת האם חייבים בטיבילה, ויש הסוברים שכלי המיועד למתנה אינו נחשב כלל לכלי סחורה, שהרי קנייתו אינה מתייחסת לצורך עצמו כלל, ומתנה בכלים אלו כאילו אינם שלו, מה שאין כן יחיד הקונה כלי למתנה, הרי קונהו לעצמו על דעת לתת לחבירו, נחשב לכלי סעודה שחייב בטיבילה ולדבריהם הנותן יכול לטבול, ומאידך אינו רשאי להשתמש אפילו בדרך עראי לפני שיטבול.

והנה אם הנותן יטבול את הכלי, יש לחשוש שלא עלתה לו טבילה זו, שיתכן שכעת הכלי פטור מטיבילה כיון שלא נקרא כלי סעודה, ומאידך אינו יכול לתת בו אוכל בלא טבילה, משום שאולי חייב בטיבילה, מצינו כמה פתרונות בשאלה זו

א. שיכול להטבילו ולהשתמש בו פעם אחת עבור עצמו.

ב. שיקנה את הכלי למקבל על ידי שאדם אחר יזכה בו עבורו, ואז יכול להטבילו בברכה, אך פתרון זה הינו בתנאי שידוע שהמקבל צריך לכלי זה ולא יעבירונו במתנה לאחר שאם כך לא מועיל הזכיה.

אם המקבל יודע שהנותן טבל כבר כלי זה (כגון שיש בו פתק בפנים שהכלי טבול), ולא על ידי הפתרונות שהוזכרו לעיל, נראה שיכול להשתמש באוכל המונח בכלי ולא יצטרך להוציאו, ולאחר שיגמור להשתמש באוכל, יטבול הכלי בלי ברכה דדמי לנידון של כלים הנקנים עם מאכל בתוכם כגון בקבוקי יין וצנצנות קפה וכדומה, שמצינו בפוסקים שמותרים בשימוש, ויש בזה כמה דעות בטעם ההיתר להשתמש בכלי בלא צורך להריק את תכולתו מיד. דעת האגרות משה שהכלי בטל למאכל, כמו שמצינו לגבי מעשר שני, שהקנקן נקנה בכסף מעשר שני אגב היין [ולשיטתו יהיה מותר אפילו להשתמש בכלי ללא טבילה גם לאחר שנתרוקן מתכולתו הראשונה אמנם דעת רוב הפוסקים שצריך לטבול לפני שימוש חוזר], דעת מהרי"ל דיסקין שריקון המאכל אינו נחשב לשימוש והוא כשב ואל תעשה, [ולפי דעתו יוצא שאסור לחבר שני חצאי בקבוקים דהוי כמו שימוש מחדש].

העולה לדינא:

א. הרוצה לתת מתנה כלי עם אוכל בתוכו, יש לו שתי עצות. א. שיקנה הכלי למקבל ויכול לטבול בברכה ובתנאי שידוע שהמקבל צריך את הכלי ולא יעבירו הלאה. ב. שישתמש בכלי מעט לאחר הטבילה.

ב. המקבל מתנה כלי עם אוכל והנותן כבר טבל את הכלי (כשלא עשה עצות שבסעיף א'). לכתחילה יטבול את הכלי שוב בלא ברכה.

ג. כלים הנקנים עם אוכל בתוכם, מותר להשתמש בכלי באופן של ריקון הכלי, אך אסור למלאות את הכלי שוב, או לחבר שני חצאי בקבוקים ללא טבילה.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com